
XXIV SKYRIUS

Sutarties turinys ir jo aiškinimas teisės ekonomikoje

Julija Kiršienė
Paulius Astromskis

Šalių *consensus ad idem*, 2000 m. priėmus naująjį CK, galutinai įsitvirtino Lietuvos teisinėje sistemoje kaip vienas iš šalies ūkio konstitucinių pagrindų. Turtinių santykių dalyvių galimybė laisvai nustatyti tarpusavio teises ir pareigas yra ir Konstitucijos 46 straipsnio 1 dalyje įtvirtintos asmens ūkinės veiklos laisvės ir iniciatyvos sudedamoji dalis¹⁹⁹³. Būtent asmens valios dominantė¹⁹⁹⁴ tapo pagrindiniu rinkos ekonomikos¹⁹⁹⁵ įrankiu, užtikrinančiu laisvus mainus ribotais ištekliais ir nematerialiomis vertybėmis¹⁹⁹⁶. Atitinkamai mainų vertybėmis proceso veiksmingumas tapo strateginiu teisinio reguliavimo tikslu¹⁹⁹⁷.

1993 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. sausio 6 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo (1999 m. gegužės 18 d. redakcija) 67 straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (*Valstybės žinios*. 2011, Nr. 3-93; 2011, Nr. 33); Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. kovo 2 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos atominės elektrinės įstatymo 10 straipsnio 1 dalies (2008 m. vasario 1 d. redakcija) nuostatų ir 11 straipsnio (2008 m. vasario 1 d. redakcija) 1 dalies 1 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (*Valstybės žinios*. 2009, Nr. 25-988); Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. balandžio 18 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos komercinių bankų įstatymo 37 straipsnio pirmosios dalies 7 punkto, 39 straipsnio, 40 straipsnio pirmosios bei antrosios dalių, 45 straipsnio ir 46 straipsnio antrosios bei trečiosios dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (*Valstybės žinios*. 1996, Nr. 36-915) ir kt.

1994 Pakalniškis V. 2000-07-18 Seimo posėdžio stenograma Nr. 69 (504). *Stenogramos*. 2000-09-01, Nr. 269.

1995 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. gruodžio 21 d. nutarimas (*Valstybės žinios*. 2006. Nr. 141-5430), kuriame teismas patvirtino Lietuvos ūkio kryptį rinkos ekonomikos linkme.

1996 Posner R. A. *Economic Analysis of Law*. New York, USA: Aspen publishers, 2003.

1997 Vaišvila A. *Teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2004, p. 463.

Igyvendinti šį tikslą ir tobulinti Lietuvos sutarčių teisę iš esmės buvo patikėta Lietuvos teismams¹⁹⁹⁸, sprendžiantiems kontrahentų ginčus. Teismo pareiga drausminti ūkio subjektus turi būti nuolatos derinama su valstybės priederme sudaryti palankias verslumo sąlygas ir jokiais savo veiksmais netrukdyti asmens valia plėtojamų ūkinių iniciatyvų¹⁹⁹⁹. Taigi teismai yra konstituciškai įpareigoti priimamais precedentais²⁰⁰⁰ užtikrinti palankią teisinę terpę tokiai ūkinei veiklai, kuri, tenkindama ūkio subjekto interesus, tarnautų ir bendrai tautos gerovei²⁰⁰¹.

Tai reiškia, kad tik įvertinusi sprendimu ketinamos įtvirtinti teisės taisyklės ekonomiškumą²⁰⁰² teismų sistema galės užtikrinti socialinį stabilumą ir visuomenės plėtotę evoliucijos būdu²⁰⁰³. Akivaizdu, jog šiai funkcijai įgyvendinti būtina gerai išmanyti ne tik teisės, bet ir ekonomikos žinią²⁰⁰⁴.

1998 CK 6 knygos II dalies „Sutarčių teisė“ nuostatos buvo keičiamos tik vieną kartą, papildant CK 6.188 straipsnį nauja 6 dalimi.

1999 Reguluodama ūkinę veiklą valstybė negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuriuo ūkio subjektams būtų sudarytos nepalankios ūkininkavimo sąlygos, varžoma jų iniciatyva, nesudaromos galimybės jai reikštis. Žr. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. gruodžio 21 d. nutarimą (*Valstybės žinios*. 2006. Nr. 141-5430).

2000 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. gruodžio 21 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Lietuvos nacionalinio radijo ir televizijos įstatymo 5 straipsnio (2000 m. birželio 29 d. redakcija) 5 dalies, 6 straipsnio 1, 3, 4 dalių (2000 m. birželio 29 d. redakcija), 10 straipsnio (2000 m. birželio 29 d. redakcija) 1 dalies, 15 straipsnio (2000 m. birželio 29 d. redakcija) 1, 2 dalių, Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 31 straipsnio (2000 m. rugpjūčio 29 d. redakcija) 4 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (*Valstybės žinios*. 2006, Nr. 141-5430).

2001 Ūkinės veiklos teisinis reguliavimas yra socialinės inžinerijos priemonė, būdas per teisę siekti tautos gerovės (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. gegužės 13 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos medžioklės įstatymo 7 straipsnio 2 dalies, 8 straipsnio 1, 9, 10 dalių, 13 straipsnio 2 dalies, 18 straipsnio 7 dalies ir 22 straipsnio 3, 6, 7 dalių atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (*Valstybės žinios*. 2005, Nr. 63-2235); 2006 m. gegužės 31 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. rugsėjo 26 d. nutarimo Nr. 1170 „Dėl cukraus rinkos reguliavimo priemonių“ 2.3, 2.4 punktų, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. birželio 12 d. nutarimo Nr. 879 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. kovo 12 d. nutarimo Nr. 284 „Dėl baltojo cukraus gamybos kvotos nustatymo“ pakeitimo“ 2 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos cukraus įstatymo 4 straipsnio 1 daliai (2000 m. gegužės 18 d. redakcija), 2 daliai (1999 m. liepos 8 d. redakcija)“ (*Valstybės žinios*. 2006, Nr. 62-2283) ir kt.).

2002 Vaišvila A. *Teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2004, p. 463.

2003 *Ibid.*, p. 185

2004 Dėl šios priežasties ir aukštosios universitetinės teisės studijoms yra keliamas reikalavimas apimti (kaip neatskiriama jų dalį) ekonomikos bei kitas žinijos sritis (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 vasario 20 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. spalio 4 d. nutarimu Nr. 1568 „Dėl Kvalifikacinių aukštojo teisinio

Dėl to šiame mokslo studijos skyriuje siekiama įvertinti teisės ir ekonomikos sinergijos prielaidas Lietuvos teismų praktikoje, taip pat – paskatinti daugiadalykę Lietuvos sutarčių teisės tyrėjų diskusiją. Atitinkamai, remiantis pirmoje dalyje glaustai pateikta sandorio sąnaudų, naudos ir rizikos samprata, antroje dalyje aptariamas požiūris į sutarties turinio elementus, o trečioje – į jo aiškinimo ypatumus.

1. SUTARTIES SĄNAUDŲ, NAUDOS IR RIZIKOS BALANSAS ATEITIES NEAPIBRĖŽTUMO SĄLYGOMIS

Sutartis mainų vertybėmis kontekste gali būti suvokiama kaip mažiausiai dviejų asmenų priešingų ir vienas kitą suponuojančių interesų – teisių (naudos) bei įsipareigojimų (sąnaudų) – derinimo proceso rezultatas. Sutarties šalis sutinka mainytis ištekliais ar kitomis vertybėmis, nes įgyjamos reikalavimo teisės naudą²⁰⁰⁵ ji subjektyviai vertina labiau negu mainais prisiimamo įsipareigojimo vykdymo sąnaudas²⁰⁰⁶. Galiojančios sutarties sudarymo faktas iš esmės reiškia, jog mažiausiai dvi šalys susitarė²⁰⁰⁷ dėl teisėto priešpriešinių sąnaudų bei naudos balanso, o tam tikra vertybė yra perduota tai šaliai, kuriai ji yra naudingesnė.

Sutarties nauda ir sąnaudos yra ne tik vienas kitą suponuojančios, bet ir atvirkščiai proporcingos – kuo mažesnės sąnaudos, tuo didesnė nauda. Dėl to natūralu, jog kiekviena sutarties šalis yra suinteresuota

išsilavinimo reikalavimų asmenims, norintiems įstatymų nustatyta tvarka eiti teisėjo pareigas, patvirtinimo“ patvirtintų Kvalifikacinių aukštojo teisinio išsilavinimo reikalavimų asmenims, norintiems įstatymų nustatyta tvarka eiti teisėjo pareigas, atitikties Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 51 straipsnio 1 daliai (2002 m. sausio 24 d., 2004 m. gegužės 18 d., 2006 m. birželio 1 d. redakcijos), Lietuvos Respublikos teismų įstatymo pakeitimo įstatymo įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymo 5 straipsnio 1 daliai“ (*Valstybės žinios*. 2008, Nr. 23-852; *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 33).

2005 Sandorio nauda šiame kontekste apima ne tik materialiąją, bet ir nematerialiąją naudą, kurią asmuo gauna iš sandorio, pavyzdžiui, pripažinimas, saviraiška, hedonistinių poreikių patenkinimas ir taip toliau.

2006 Pavyzdžiui, asmuo perka automobilį dėl to, kad dėl tam tikrų subjektyvių motyvų siekiamas įgyti turtas jam bus naudingesnis nei išleidžiami pinigai. Ir atvirkščiai – pardavėjui gautina pinigų suma suteiks daugiau subjektyvios naudos nei turimas automobilis. Dovanojimo, panaudos ar panašių sandorių atveju ši nauda galima atsisakius vertybių, jų išlaikymo sąnaudas perkėlus kontrahentui arba hedonistiškai pasitenkinus.

2007 Pagal CK 6.159 straipsnį UCC (Uniform Commercial Code) § 1-201 (11), PECL 2:101 str. ir UNIDROIT 3.2. punktą veiksnį asmenų susitarimas yra be išimčių visoms sutartims privaloma jų galiojimo sąlyga. Paneigus šalių susitarimą, t. y. teigiant, kad šalys nesusitarė, turėtų būti paneigtas ir pats sutarties egzistavimo faktas.

prisiimti kiek įmanoma mažiau įsipareigojimų (sąnaudų) tam, kad gautų kuo daugiau teisių (naudos). Didžiausią naudą iš sutarties kontrahentas patirs, kai jam reikalingą teisės vertę jis gaus nepatirdamas jokių sandorio sąnaudų. Tačiau absoliučiai vienpusis teisių ir pareigų paskirstymas rinkos sąlygomis yra ne tik itin retas reiškinys, bet ir dėl priešpriešinių teisių ir pareigų disproporcijos yra preziumuojamas esąs nesąžiningas, o kartu – niekinis ir negaliojantis²⁰⁰⁸.

Taip pat pažymėtina, kad sutartys yra perspektyvinės²⁰⁰⁹, o kontrahentų sprendimai – grindžiami prielaidomis dėl ateities. Sutarties vykdymui įtakos turintiems ateities veiksniams numatyti ir aiškiai aptarti reikia laiko, žmogiškųjų ir materialiujų išteklių, kurie didėja priklausomai nuo pageidaujamos prognozės tikslumo. Be abejo, kuo daugiau pastangų šalys skirs ikisutartinei rizikos analizei ir išsamios sutarties parengimui, tuo mažesnė bus ateities neapibrėžtumo keliamą santykių nestabilumo rizika²⁰¹⁰. Tačiau valstybėje 2008 m. pabaigoje prasidėjus precedento neturintis ekonomikos sunkmetis²⁰¹¹ labai aiškiai parodė, jog net ir specializuoti rinkos analitikai ne visada yra pajėgūs numatyti net ir artimiausią ateitį²⁰¹². Taigi dėl ateities neapibrėžtumo sutarties šalys

2008 Nors tokia prezumpcija yra nustatyta tik CK 6.67 straipsnio 4 punkte, tačiau pati sutarties samprata, nurodyta CK 6.154 straipsnio 1 dalyje, yra grindžiama teisių ir pareigų pusiausvyra, kai vienos šalies įsipareigojimas suponuoja kitos šalies teisę. Atitinkamai toks sandorio sąnaudų paskirstymas, kai vienai pusei atitenka tik įsipareigojimai (sąnaudos), o kitai – teisės (nauda), iš esmės neatitinka Lietuvos teisėje įtvirtintos sutarties sampratos. Dėl tokios disproporcijos visa įrodinėjimo, jog toks sandoris yra ekonomiškai, našta turėtų būti dėl nesąžiningumo prezumpcijos perkelta naudą gaunančiai šaliai.

2009 Nors CK 6.189 straipsnio 2 dalis leidžia šalims nustatyti, kad sutartis taikoma iki jos sudarymo atsiradusiems jų santykiams.

2010 T. y. ikisutartinių santykių metu šalių patiriamos išlaidos yra kintamos sandorio sąnaudos – kuo daugiau išleidžiama ikisutartinių santykių etape, tuo saugesnė bus sutartis.

2011 Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. spalio 14 d. nutarimas Nr. 1295 „Dėl ekonomikos sunkmečio“. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 125-5380.

2012 2008 m. sausio 24 d. Lietuvos bankas prognozavo, jog 2009 m. BVP augimas sulėtės iki 6 proc. Nors vėlesnės Lietuvos Banko teikiamos Lietuvos ūkio prognozės ir prastėjo, tačiau pataisos nebuvo didelės, o dar 2008 m. liepos 25 d. buvo teigiama, jog vidaus ekonomikos veiksnių, lemiančių ūkio augimo sulėtėjimą, tendencijos atitinka ankstesnius vertinimus. Tačiau jau 2008 m. spalio 23 d. Lietuvos bankas pripažino, jog ūkio plėtra lėtėja staigiau ir stipriau, nei manyta, ir tai radikaliai sumažino beveik visų makroekonominių rodiklių prognozes (Lietuvos banko pranešimai. Lietuvos ekonomikos raida ir perspektyvos [interaktyvus]. 2008 m. sausio 24 d., 2008 m. liepos 25 d., 2008 m. spalio 23 d. [žiūrėta 2012-01-24]. <http://www.lb.lt/mp_archyvas_1>). Tikroji BVP reikšmė 2009 m. buvo neigiama ir siekė net -14,6 proc. Pokytis, pašalinus sezono ir darbo dienų įtaką, proc. (Lietuvos statistikos departamento pranešimas spaudai [interaktyvus]. 2011 m. lapkričio 29 d. [žiūrėta: 2012-01-24]. <<http://www.stat.gov.lt/lt/news/view?id=9311&PHPSESSID=b87b68cc8b240cd852>

yra priverstos daryti prielaidas bei prisiimti šio neapibrėžtumo keliamą riziką ir jos sąnaudas.

Šiame kontekste pažymėtina, jog LAT laikosi nuoseklios praktikos, įpareigojančios sandorio šalis savo susitarimus įtvirtinti kiek įmanoma išsamiau, aiškiau ir suprantamiau²⁰¹³. Todėl būtų galima teigti, jog sutarties šalis, neaiškiai išreiškusi tam tikrą sąlygą, turėtų patirti ir tam tikras sankcijas, tačiau tokia išvada teisės ekonomistų vertinama neigiamai²⁰¹⁴. Tiksliai numatyti ir aprašyti visus ateities rizikos veiksnius, kaip jau minėta, yra iš esmės neįmanoma. Ikisutartinių santykių išlaidos yra neišvengiamai patiriamos, o laiko neapibrėžtumo keliamos rizikos sąnaudos – tik tikėtinos. Tai reiškia, kad net ir didelė rizika gali nepasitvirtinti, o su tuo susijusios sąnaudos gali būti nepatirtos.

Taigi absoliučiai išsamūs sutartis²⁰¹⁵ dėl ateities neapibrėžtumo ir parengimo sąnaudų yra neekonomiška ir nesiektina²⁰¹⁶. Net ir išsamiosiose sutartyse neišvengiamai bus šalių aiškiai neaptartų sąlygų, kurių svarba, priklausomai nuo neapibrėžtos ateities įvykių, gali turėti esminės reikšmės šalių sąnaudų ir naudos balansui. Kita vertus, tai kiekvienas papildomas žodis ar simbolis, įtvirtintas įstatymo galią turinčioje sutartyje, turi dar ir papildomą hermeneutinę riziką.

Dėl šių priežasčių, siekdamas sumažinti ikisutartinių santykių sąnaudas, išvengti dėl sutarties išsamumo atsirandančių papildomų ri-

aca3e603c80a58>). T. y. Lietuvos bankas 2008 m. sausio 24 d. prognozavo apie 20 mlrd. litų geresnę Lietuvos ūkio būklę (BVP prasme), nei ji buvo realiai. Atkreiptinas dėmesys ir į tai, jog 14-oji Vyriausybė neigė gilią ekonominę krizę Lietuvoje pavojų bei galimą jos mastą beveik iki pat kadencijos pabaigos (Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. kovo 25 d. nutarimas Nr. 223 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 metų veiklos ataskaitos pateikimo Lietuvos Respublikos Seimui“. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 38-1456).

2013 Žr., pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. rugsėjo 6 d. nutartį civilinėje byloje Nr. 3K-3-411/2004; 2006 m. lapkričio 27 d. nutartį civilinėje byloje Nr. 3K-3-609/2006; 1999 m. spalio 27 d. nutartį civilinėje byloje Nr. 3K-3-722/1999; 2003 m. balandžio 23 d. nutartį civilinėje byloje Nr. 3K-3-521/2003 ir kitas.

2014 Posner R. A. *The Law and Economics of Contract Interpretation*. *Chicago Law & Economics*. 2004, 229. Olin Working Paper.

2015 Teisiniai sutarčių aiškinimo klausimai yra glaudžiai susiję su mikroekonominiais neišsamųjų sutarčių (angl. *Incomplete Contracts*) klausimais, kurie yra sulaukę daug juos nagrinėjančių mokslininkų dėmesio (žr., pavyzdžiui, Rasmusen E. B. *A Model of Negotiation, Not Bargaining: Explaining Incomplete Contracts*. *Harvard Law and Economics Discussion*. 2001, 324; Hart O. D., Motore J. H. *Foundations of Incomplete Contracts*. *NBER Working Paper Series*. 1998, w6726; Hill C. A. *Bargaining in the Shadow of the Lawsuit: A Social Norms Theory of Incomplete Contracts*. *Delaware Journal of Corporate Law (DJCL)*, 2008, 34 (1) ir kt.).

2016 Posner R. A. *Economic Analysis of Law*. New York, USA: Aspen publishers, 2003, p. 96.

zikos veiksmų, o tam tikrais atvejais²⁰¹⁷ – sudaryti sutartį, šalys gali ir sąmoningai priimti ateities neapibrėžtumo riziką, kompromiso vardan „susitardamos susitarti“ vėliau arba „susitardamos nesusitarti“²⁰¹⁸. T. y. kontrahentai gali derėtis ir sutartis sudaryti sąmoningai priimdami teismo nagrinėjimo riziką. Pavyzdžiui, vartotojas gali sąmoningai sutikti su banko siūlomomis abejotino teisėtumo sąlygomis, kurių šis nesutinka panaikinti tik dėl pasitikėjimo teismų sistema.

Nepasitvirtinus sutarties sudarymo metu projektuotam ateities scenarijui, šalies gaunama nauda ar jos prievolių vykdymo sąnaudos gali neatitikti sutarties sudarymo metu buvusių tos šalies lūkesčių. Žinoma, pagal subjektyviai suvokiamą rizikos laipsnį ateities lūkesčiai taip pat turės tam tikras kontrahentui priimtinas paklaidas²⁰¹⁹. Tačiau dėl netikslių ateities prielaidų sandorių sąnaudoms tapus didesnėmis už gaunamą naudą arba dėl atsiradusių oportunistinių galimybių kontrahentas gali pradėti ieškoti būdų, kaip pareikalauti daugiau teisių ar sumažinti sąnaudas.

Taigi, sudarydamos sutartis ateities neapibrėžtumo sąlygomis, šalys derina iš esmės tris kintamuosius – sandorio naudą, sąnaudas bei riziką. Didėjant ikisutartinėms sandorio sąnaudoms mažėja nauda, tačiau kartu – ir ateities neapibrėžtumo rizika. Tačiau kuo daugiau žodžių bus sutartyje, tuo daugiau galimybių turės šalys šiuos žodžius aiškinti sau naudingu būdu. Lietuvos sutarčių teisės tikslas, šiuo atveju – suteikti teisę pačioms šalims nustatyti konkretų šių veiksmų derinį laisvą ir sąžiningų derybų metu. T. y. šalys neturėtų būti skatinamos visuomet aiškiai ir išsamiai sutartyje aptarti tarpusavio santykius. Siekiamybė turėtų būti užtikrinti teisingo ikisutartinių santykių procesą ir nustatyti visiems ūkio subjektams suprantamas taisykles, taikomas sutarties turiniui nustatyti ar paaiškinti.

2017 Pavyzdžiui, standartinių sąlygų ar prisijungimo būdu sudarytos sutartys, dėl kurių sąlygų beveik neįmanoma derėtis ir jas pakeisti ar papildyti.

2018 Žr. Ben-Shahar O. Agreeing to Disagree: Filling Gaps in Deliberately Incomplete Contracts. *Michigan Law and Economics*. 2004, Research Paper, No. 04-002.

2019 Tai neesminės sutarties sąlygos, dėl kurių vykdymo ar keitimo tarp šalių nekyla tarpusavio pastangomis neišsprendžiamų ginčų.

2. NEIŠSAMIOS SUTARTIES TURINIO YPATUMAI

Kaip jau minėta, net ir išsamiosiose sutartyje neišvengiamai bus šalių aiškiai neaptartų sąlygų, kurių svarba, priklausomai nuo neapibrėžtos ateities įvykių, gali turėti esminę reikšmę sutarties vykdymui. Tokia šalių neaptarta, tačiau reikalinga sutarties vykdymo sąlyga yra atpažįstama kaip sutarties spraga (CK 6.195 str.). Nors šis sutarčių teisės institutas ir sulaukė santykinai didelio teismų dėmesio, pačios sutarties spragos egzistavimo idėja yra diskutuotina.

CK 6.196 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta, jog sutarties sąlygos gali būti ne tik aiškiai nurodytos, bet ir numanomos. Remiantis šiuo sutarčių teisės institutu galima teigti, jog sutarties spragos iš esmės yra neegzistuojantis teisinis reiškiny. T. y. vadinamosios spragos yra iš tikrųjų užpildomos numanomomis sąlygomis. Vis dėlto, priešingai nei spragos, šis sutarčių teisės institutas sulaukė santykinai mažai teismų dėmesio²⁰²⁰. Iš viešai skelbtų bylų, kuriose buvo taikoma naujojo CK 6.196 straipsnio 2 dalis²⁰²¹, išsamiau numanomų sąlygų institutas buvo nagrinėtas tik LAT 2010 m. lapkričio 23 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-3-462/2010. Šiuo precedentu teismas išaiškino, jog numanomų sąlygų ypatumas ir yra tas, kad dėl jų šalys aiškiai nėra susitarusios nei žodžiu, nei raštu, tačiau jas turi omenyje. Taigi teismas į kiekvieną sutartį įtraukė ir objektyviai asmens suvokiamą, ir turimą omenyje pareigą elgtis sąžiningai, protingai ir teisingai, bei šią pareigą lemiančią teisę reikalauti analogiško elgesio iš savo kontrahento. Šie bendrieji principai užpildo ir paaiškina visas vadinamąsias sutarties spragas. T. y. kiekviena sutartis yra sudaroma esant numanomam šalių patvirtinimui, kad jos elgėsi teisėtai ir buvo

2020 Tai iš dalies galima paaiškinti ir tuo, jog numanomos sąlygos turinio nustatymas yra fakto klausimas, todėl kasacinio teismo galimybės aiškinant šį teisės institutą yra gan ribotos (žr., pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. lapkričio 23 d. nutartį civilinėje byloje Nr. 3K-3-462/2010; 2010 m. kovo 16 d. nutartį civilinėje byloje Nr. 3K-3-107/2010).

2021 *Littlex* paieška pagal straipsnį pateikia tik 25 rezultatus, iš kurių tik 14 buvo spręsta aukštesnės instancijos teismuose, o pats numanomų sąlygų institutas išsamiau nagrinėtas iš esmės tik vienoje byloje (žr. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. lapkričio 23 d. nutartį civilinėje byloje Nr. 3K-3-462/2010). Tačiau svarbios teisės taikymo ir aiškinimo taisyklės yra suformuotos ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. birželio 21 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-3-421/2006, ir 2004 m. rugsėjo 6 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-3-411/2004 (sutarties sąlygos apskritai turėtų būti aiškiai išreikštos, bet jos gali būti ir numanomos), taip pat 2005 m. kovo 8 d. nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-190/2005 (sutarties šalys privalo vykdyti ne tik tas sutarties sąlygas, kurios aiškiai išreikštos, bet ir numanomas sutarties sąlygas, kurias gali lemti sutarties esmė).

sąžiningos ikisutartinių santykių metu bei surašant sutarties tekstą, taip pat atitinkamai bus vykdomi prisiimti įsipareigojimai²⁰²².

Teismas minėtoje byloje taip pat konstatavo, jog sprendžiant, ar numanoma sąlyga egzistuoja, turi būti vadovaujamasi objektyviuoju kriterijumi t. y. ar analogiškai šalims protingi asmenys tokiomis aplinkybėmis būtų susitarę dėl tokios sąlygos. Vis dėlto verta patikslinti, jog sprendžiamas turėtų būti ne numanomos sąlygos egzistavimo faktas, o šios sąlygos turinys.

Kaip jau minėta, visas neapibrėžtos ateities situacijas aiškiai nurodanti sutartis yra objektyviai neįmanoma. Atitinkamai kiekviena sutartimi šalys susitaria ir dėl sąlygų, kurių, pasak teismo, jos protingai negali numatyti sudarydamos sutartį. Šios sąlygos yra dažniausiai paliekamos ateities deryboms arba teisiniams ginčams. Priešingu atveju reikėtų konstatuoti, jog šalys nesudarė sutarties, nes nesusitarė dėl visų jai vykdyti būtinų sąlygų. Taigi teisminės analizės dalykas yra šių sąlygų turinys, kuris iš dalies priklauso nuo to, kaip keitėsi šalių santykių pobūdis sudarius sutartį, visuomenės tolerancijos ribos ir atitinkamai – sąžiningumo, protingumo ir teisingumo principų aiškinimo ir taikymo praktika.

Objektyvaus numanomos sąlygos turinio nustatymo kontekste pirmiausia primintina, jog sutartis yra pagrindinis rinkos ekonomikos įrankis, kurio esmę sudaro šalių laisva valia sutartas naudos (teisės) ir sąnaudų (įsipareigojimų) balansas. T. y. objektyviai ekonomiškai numanoma sąlyga bus tokia, kuri bus nustatyta: 1) iš visos ūkio subjektų imties išskyrus analogiškus šalims protingus asmenis ir subjektyvius jų lūkesčius, 2) nustačius sutarties sudarymo metu šalių sulytą sąnaudų, naudos bei prisiimtą riziką balansą; 3) ekonometriniais metodais apskaičiavus numanomos sąlygos ir galimų jos alternatyvų įtaką sutarties šalių subjektyviai nustatytam balansui. Tik po šia logine seka atliktos analizės galima pagrįstai pasirinkti tokią numanomą sąlygą, kuri iš es-

2022 Pavyzdžiui, sąžiningo verslo kriterijai reikalauja, kad ūkinės veiklos subjektas savo veiksmais neklaidintų verslo partnerių. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2003 m. rugsėjo 15 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-3-813/2003 ir 2005 m. rugsėjo 19 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-3-406/2005 yra pažymėjęs, kad sudarytos laisva valia komercinės sutarties šalys negali pateisinti iš sutarties kylančių įsipareigojimų nevykdymo tuo, jog šalys susitarė dėl kai kurių nepalankių sutarties sąlygų vienai iš šalių netgi ir tuomet, kai šaliai nenaujingų sąlygų prisiėmimas reikštų neprotingos rizikos buvimą įprastos verslo aplinkos sąlygomis. Toks šalies elgesys nevykdant sutartinių įsipareigojimų paneigtų sutartinių teisinių santykių dalyvių teisinio apibrėžtumo principą.

mės nekeistų sutarties sudarymo metu šalių nustatytos naudos, sąnaudų ir rizikos balanso.

Suprasdamos ateities neapibrėžtumo riziką, sutarties šalys visuomet omenyje turi bendruosius teisės ir sąžiningos dalykinės praktikos principus ir net papročius, kuriais yra užpildomos visos vadinamosios sutarties spragos. Tai reiškia, kad teisinės analizės objektas yra ne tai, ar numanomos sąlygos buvo nustatytos, tačiau jų reikšmė individualių santykių kontekste. Ši teismo funkcija yra įgyvendinama aiškinant aiškiai nurodytas ir numanomas sutarties sąlygas.

3. SUTARTIES AIŠKINIMO EKONOMIKA

Sutartis aiškinama, kai tarp šalių kyla ginčas²⁰²³ dėl jų susitarimo ar jo turinio, t. y. – dėl šalių teisių ir pareigų balanso. Lietuvoje sutarčių aiškinimo taisyklės reglamentuotos CK 6.193–6.195 straipsniuose²⁰²⁴, o jų taikymo praktiką LAT pripažino gausia, nuoseklia ir išplėtota²⁰²⁵.

Kasacinis teismas nuolatos pabrėžia, kad sutarčių aiškinimo taisyklės pirmiausia įtvirtina *subjektyvaus sutarties aiškinimo metodą*, įpareigojantį aiškintis tikruosius šalių ketinimus, o ne vien remtis pažodiniu sutarties teksto aiškinimu (*objektyvaus sutarties aiškinimo metodu*)²⁰²⁶. Pagal LAT formuojamą praktiką lemiama reikšmė nustatant sutarties turinį turi tikrieji šalių ketinimai, tikroji valia ir tikslai, o ne vien tik rašytinės sutarties gramatinis tekstas, lingvistinė jo reikšmė²⁰²⁷. Todėl sutarčių aiškinimo paskirtis pagal kasacinio teismo jurisprudenciją yra siekis kiek įmanoma tiksliau išsiaiškinti šalių valią, išreikštą sudarant

2023 Žr., pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. rugsėjo 27 d. nutartį civilinėje byloje Nr. 3K-7-262/2010.

2024 Šie straipsniai atkartoja UNIDROIT principų 4.1.–4.6. straipsnius.

2025 Žr., pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. rugsėjo 28 d. nutartį civilinėje byloje Nr. 3K-7-288/2009; 2010 m. lapkričio 30 d. nutartį civilinėje byloje Nr. 3K-3-488/2010; 2010 m. lapkričio 29 d. nutartį civilinėje byloje Nr. 3K-3-479/2010; 2009 m. birželio 18 d. nutartį civilinėje byloje Nr. 3K-3-274/2009 ir kitas.

2026 Žr., pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. balandžio 18 d. nutartį civilinėje byloje Nr. 3K-7-34/2011; 2010 m. lapkričio 2 d. nutartį civilinėje byloje Nr. 3K-7-409/2010; 2006 m. sausio 11 d. nutartį civilinėje byloje Nr. 3K-3-17/2006 ir kitas.

2027 Žr., pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. vasario 14 d. nutartį civilinėje byloje Nr. 3K-3-65/2005; 2008 m. gruodžio 23 d. nutartį civilinėje byloje Nr. 3K-7-581/2008 ir kitas.

sutartis bei prisiimant iš tokių sutarčių kylančius įsipareigojimus ir pagal tai kvalifikuoti konkrečią sutartį²⁰²⁸.

Sutarčių aiškinimo taisyklės orientuoja į tai, kad būtų įvertintas sutarties šalių elgesys ir ikisutartinių, ir sutartinių santykių stadijose, šalių subjektyvi nuomonė dėl sutarties sąlygų turinio bei sutarties sudarymo metu buvęs jos sąlygų suvokimas²⁰²⁹. Aiškindamas sutartis teismas turi įvertinti ir numanomas sąlygas, dėl kurių šalys aiškiai nėra susitarusios nei žodžiu, nei raštu, tačiau jas turi omenyje²⁰³⁰.

Žinoma, kontekstinis aiškinimas užtikrina laisvos valios individualizavimą, tačiau subjektyvi laisvė turi ir santykinai didžiausią sutarties neaiškumo pašalinimo kainą. Šios sąnaudos yra susijusios su sudėtingu subjektyvios valios ir jos suvokimo įrodinėjimo procesu. Rungimosi principas verčia šalis ieškoti, rinkti ir teikti įrodymus apie subjektyviąją valią – jos susiformavimo motyvus, tikslus, išraiškos ir suvokimo tikslumą. Bylos šalims dažnai yra per brangu ar net neįmanoma gauti tiesioginių tikrųjų šalių ketinimų įrodymų, o netiesioginių įrodymų gali neužtekti vidiniam teismo įsitikinimui susiformuoti. Tai gali lemti objektyvaus teisingumo ir subjektyvių ketinimų neatitikimą dėl įrodymų trūkumo ar teismo klaidos.

Be to, subjektyvaus sutarties aiškinimo metodas suteikia kontrahentams ir plačias hermeneutines galimybes – kiekvienas sutartyje pavartotas žodis gali būti aiškinamas dar ir pagal „tikrąjį“ šalių ketinimą. Teisminis ginčo sprendimas trunka ilgai, kainuoja brangiai, be to, yra ir teismo klaidos tikimybė. Šie veiksniai subjektyvaus sutarties aiškinimo metodo kontekste suteikė iš esmės neribotas galimybes savanaudiškai sutarties šaliai inicijuoti ginčą dėl tikrųjų jos ketinimų teigiant, jog net ir lingvistiškai aiški sutarties sąlyga iš tikrųjų turi visai kitą – „tikrąją“ reikšmę²⁰³¹. Taigi tokiems kontrahentams suteikiama galimybė, prisi-

2028 Žr., pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. kovo 20 d. nutartį civilinėje byloje Nr. 3K-3-128/2010.

2029 Žr., pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. lapkričio 29 d. nutartį civilinėje byloje Nr. 3K-3-479/2010; 2011 m. balandžio 18 d. nutartį civilinėje byloje Nr. 3K-7-34/2011; 2006 m. sausio 11 d. nutartį civilinėje byloje Nr. 3K-3-17/2006; 2010 m. lapkričio 2 d. nutartį civilinėje byloje Nr. 3K-7-409/2010; 2011 m. balandžio 5 d. nutartį civilinėje byloje Nr. 3K-3-159/2011; 2010 m. lapkričio 30 d. nutartį civilinėje byloje Nr. 3K-3-488/2010 ir kitas.

2030 Žr., pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. lapkričio 23 d. nutartį civilinėje byloje Nr. 3K-3-462/2010.

2031 Šį polinkį iš dalies iliustruoja ir tai, jog prasidėjus ekonomikos sunkmečiui daugiau kaip du kartus padidėjo ginčų, kylančių iš prievolinių teisinių santykių, skaičius – nuo 45 tūkst. bylų 2007 m. iki 108 tūkst. 2009 m. (97 tūkst. 2010 m.). *Nacionalinė teismų administracija*

dengiant teismo ginčo šydu, nagrinėjant bylą, pateisinti savo įsipareigojimų nevykdymą. Be to, teisminis procesas, nors ir pradėtas piktnaudžiaujant teise, dėl savo trukmės, kainos ir teismo klaidos rizikos lemia ir galimybę nesąžiningai šaliai pasinaudoti dirbtinai sukurtu nepibrežtumu tam, kad būtų galima iš naujo nustatyti sutarties sąnaudų ir naudos balansą.

Subjektyvusis sutarčių aiškinimas, pasak LAT, nėra absoliutus. Teismų praktikoje ne kartą konstatuota, kad aiškinant sutartį turi būti atsižvelgiama į teisingumo, protingumo ir sąžiningumo bei kitus teisės principus. Be to, kiekvienu atveju, aiškinant konkrečią sutartį, būtina sistemiškai²⁰³² atsižvelgti į visų nurodytų sutarčių aiškinimo taisyklių visetą²⁰³³ ir į abiejų šalių ketinimus bei interesus²⁰³⁴. T. y., nesant protingos galimybės nustatyti tikruosius šalių ketinimus, teismas gali ieškoti objektyviai ekonomiškiausio ginčo sprendimo.

Šiuo atveju teismo užduotis yra iš esmės ekonometriniais metodais nustatyti, kokie būtų buvę tikrieji analogiškų šalims protingų asmenų ketinimai analogiškais sutarties sudarymo ar vykdymo aplinkybėmis. Tokia ekonominė semantinė sutarties aiškinimo metodika reikalauja ne tiek sąnaudų, kiek išimtinai šalių ketinimais grįstu atveju. Be to, objektyviųjų kriterijų – protingumo ir sąžiningumo (CK 6.193 str. 1 d.) – taikymas leidžia išvengti nesąžiningos šalies piktnaudžiavimo²⁰³⁵. Tačiau, kita vertus, objektyviųjų kriterijų taikymas kelia grėsmę privačia asmenų

[interaktyvus]. Vilnius, 2012 [žiūrėta 2012-01-14]. <<http://www.teismai.lt/lt/teismai/teismai-statistika>>.

2032 Pagal sisteminio sutarties aiškinimo principą (CK 6.193 str. 2 d.; UNIDROIT principų 5:105 str.) bet kuri sutarties sąlyga turi būti aiškinama atsižvelgiant į visą sutarties kontekstą; negali likti neaparta ir neįvertinta nė viena sutarties dalis, priedas ar kita sudedamoji dalis. Nurodytas sisteminio aiškinimo principas taikytinas ir tada, kai ginčo šalys siejamos sutartinių santykių, kilusių iš kelių skirtingų sutarčių (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. lapkričio 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-409/2010).

2033 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. lapkričio 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-409/2010.

2034 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. rugsėjo 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-411/2004.

2035 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. lapkričio 6 d. nutarimas civilinėje byloje Nr. 3K-P-382/2006; Europos Bendrijų Teisingumo Teismo 2004 m. rugsėjo 9 d. sprendimas byloje Nr. C-70/03 Europos Bendrijų Komisija v. Ispanijos Karalystė: „Objektyvus aiškinimas tokiu atveju suteikia galimybę dažniau uždrausti neaiškios ir dviprasmiškos sąlygos naudojimą, todėl užtikrinama didesnė vartotojų apsauga“. Taip pat žr. Vartotojų teisių apsauga vartojimo sutartinuose santykiuose: teisinio reguliavimo ir teismų praktikos apžvalga (Teismų praktika. 2009, 30).

valia plėtojamoms ūkio iniciatyvoms ir dėl to gali neatitikti konstitucinių Lietuvos ūkio pamatų. Be to, kadangi dažnai teismas nėra toks patyręs rinkos dalyvis kaip ginčo šalys, vidinis teismo įsitikinimas gali būti pagrįstas teoriniu idealaus pasaulio modeliu, o ne realaus pasaulio suvokimu.

Be abejo, šalindamas visus neaiškumus, teismas gali taikyti doktrines abejonių šalinimo taisykles (pvz., *contra proferentem*). Šios taisyklės reikalauja mažiausiai pastangų ar įrodinėjimo, tačiau tokie metodai skatina šalis didinti išlaidas ikisutartinių santykių stadijoje, o tai, kaip jau minėta, nėra siekiamybė. Be to, šios taisyklės iš esmės yra sankcija sutartį rengusiai šaliai už tai, kad arba ji neaiškiai suformulavo sutarties nuostatas, arba kita pusė nepasitiksino tam tikros sąlygos reikšmės. Turint omenyje tai, kad visose sutartyse bus dėl laiko neapibrėžtumo neaptartų sąlygų, šios doktrininės taisyklės varžo šalies, galinčios profesionaliai parengti sutartį, iniciatyvą. Vis dėlto, kai byloje nėra pakankamai įrodymų apie tikruosius šalies ketinimus, o teisingo sprendimo neįmanoma priimti vien tik remiantis objektyviais kriterijais, šios doktrininės taisyklės gali padėti išsaugoti sutartinius santykius. Priešingu atveju tektų konstatuoti, jog šalys nesusitarė ir atitinkamai – jog sutartis iš viso nebuvo sudaryta.

Kadangi, kaip jau minėta, teismai yra konstituciškai įpareigoti sprendžiant pavienių ūkio subjekto interesų nuolatos galvoti ir apie formuojamų precedentų poveikį bendram tautos ūkiui, prioritetine tvarka turėtų būti taikomas toks sutarčių turinio ir jo aiškinimo metodas, kuris mažintų sutarties neapibrėžtumo, bylinėjimosi ar teisinio netikrumo lemiamas sąnaudas. Akivaizdu, jog šis tikslas gali būti pasiektas tik atlikus išsamią ekonominės kontrahentų santykių analizę, nustatius subjektyviai ir objektyviai ekonomiškiausią sutarties sąlygų reikšmę ir derinį.

4. APIBENDRINIMAS

Taigi, sprendžiant sutarties galiojimo, jos rūšies, pobūdžio, sąlygų turinio, šalių teisių bei pareigų apimtį, sutarties pakeitimo, pasibaigimo ir visus kitus sutarčių teisės klausimus, būtina gerai išmanyti ne tik teisės, bet ir ekonomikos žinią. Sutartis yra ekonominė priemonė, todėl šalių sąnaudų, naudos ir rizikos analizė yra neatskiriama teisės ekonomikos dalis. Atitinkamai ir vertinamieji sąžiningumo, protingumo ir

teisingumo principai gali ir turi būti vertinami pasitelkiant ne vien vidinį įsitikinimą, bet ir objektyviai patikrinamus ekonometrinius analizės metodus. T. y. tik veikdama išvien su ekonomikos mokslu šalių *consensus ad idem* tenkins ne tik jų individualius poreikius, bet bus naudinga ir bendrai tautos gerovei.

